yıl / year: 17 • sayı / issue: 34 • kış / winter 2019 • s./p. 459 – 475

ARAŞTIRMA
Research

Mağrib'in Sa'dî Sultanı Ahmed el-Mansûr Dönemi Mevlid-i Nebî Merasimleri

ZEHRA GÖZÜTOK TAMDOĞAN

Dr. Öğr. Üyesi, Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
İslâm Tarihi Anabilim Dalı
ztamdogan@nku.edu.tr | orcid.org/0000-0001-9128-4026

Geliş Tarihi / Received: 15.10.2019 • Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 09.12.2019

Atıf / Cite as
Tamdoğan, Zehra Gözütok. "Mağrib'in Sa'dî Sultanı Ahmed el-Mansûr Dönemi Mevlid-i Nebî Merasimleri". *İstem*, 17/34 (2019): 459-475. https://doi.org/10.31591/istem.633615

Öz
İslâm tarihi boyunca çeşitli devletlerde hem resmî hem de halk merasimleriyle icrâ edilen mevlid-i nebî, toplumun kaynaşmasına, yönetimle buluşmasına, merasim dolayısıyla yazılan ve okunan mevlidiyyât kasidelerinden nasiplenmelerine kapı aralayacaktır. Bu çalışmaya konu olan kutlamalar ise Hz. Muhammed'in vefatından sonraki yıllarda medhiyelerle ifade edilen sevginin kutlamalara dönüşmüş hali olarak Hz. Muhammed'in doğumunun çeşitli semboller, kaside ve dualarla ifade edildiği mevlid kutlamalarıdır. Bağdat'tan Mağrib ve Endülüs'e taşınan bu merasimler Mağrib topraklarında siyasî, tasavvufî, edebî olarak geleneksel bir hal almıştır. Çalışmanın özel konusu ise Mağrib'in ikinci Endülüs olmasını engelleyen ve 986/1578 yılında Portekizliler'le yapılan Vadilmehazin/Kasrülkebir savaşı sonrası, Sa'dî şeriflerinin bir nişanesi olsun diye sultan Ahmed el-Mansûr'un yaptırdığı Kasrülbedî'de 999/1591 yılında kutlanan mevlid-i nebî merasimidir. Bu merasim yapılan mekânın ihtişamı, hazırlanan yiyecek ve hediyelerin bolluğu, okunan kasidelerin çokluğu dolayısıyla dönemin İslâm devletlerinin bu konuya verdikleri özel önemi göstermesi açısından da önemlidir. Sadece siyasî yahut edebî özellikleri değil aynı zamanda İslâm'ın doğduğu topraklardan epey uzakta olan bu bölgede Hz. Muhammed'e özlemin de ifadesi olması bakımından tarihteki yerini almıştır.
Anahtar Kelimeler: Mevlid-i Nebî, Mevlidiyyât, Mağrib, Sa'dîler, Ahmed el-Mansûr.

Abstract
The Mawlid al-Nabawi Ceremony in the Age of Ahmad al-Mansur the Sa'di Sultan of Maghreb
Through the Islamic History in different states, The Mawlid al-Nabawi, which is performed both as official and public ceromonies, enables the society to unite and meet authority and opens a door for society to benefit from the qasidas written and red with reference to these ceromonies. The celebrations mentioned in this study are Mawlid celebrations, which were praise poems expressing the love of the Prophet Muhammad upon his birthday in earlier times, then they expanded into celebrations praising the Prophet Muhammad with different kinds of symbols, odes (*qasidas*) and prayers. These celebrations passed on to Maghreb and Andalusia from Baghdad, and in the lands of Maghreb they became conventional politically, sufic and

literarily. In particular, the subject of this study is the ceremony of Mawlid al-Nabawi performed in the year of 999/1591 in Kasrülbedi built by sultan Ahmad al-Mansur, as a sign of the sharifs of Sa'di dynasty, after the war of Vadilmehazin/Kasrülkebir/Alcazarquivir with Portugueses in the year of 986/1578 which also prevents Maghreb from being the second Andalusia. This ceremony is also important as it shows the special interest of Islamic states of that era to this issue with the magnificence of place, the abundance of food and presents served and qasidas red during the celebration. It is imbedded in history not just for the political or literary features of it but also because of being the expression of yearning for the Prophet Muhammad in an area far away from the lands where Islam born.
Keywords: The Mawlid al-Nabawi, Mewlidiyyat, Maghreb, Sa'di Dynasty, Ahmad al-Mansur.

Giriş

Kutsalın toplumsallaştırılmasını sağlayan, çeşitli ritüellerle pratik edilen en tanıdık durum tören ve merasimlerdir.[1] Toplumu oluşturan bireyler arasındaki tamamlanma ve kaynaşma durumunu ifade etmek için sosyolojide kullanılan "bütünleşme" kavramı,[2] dinî merasimlerde toplumun dağılmışlığına çare ararken mü'minler arasındaki tamamlanma ve kaynaşma halini ifade etmek için de kullanılabilir. Törenlerde bireyin toplumla bütünleşmesi yanısıra sözkonusu olan olay, durum, belirli inanç ve düşünce canlandırılarak, duygular harekete geçirilir ve geçmişle bütünleşmesi de sağlanmış olur. Hem bu sebeple[3] hem de tekrarlanma özellikleri ile zihinlerde kalıcı hale gelir.[4] Dolayısıyla dinî merasimler, inancın ifade edilmesini sağlaması yanında inanca toplumsal bir boyut katarak, birey ve toplum arasında çeşitli şekillerde bir köprü kurmaktadır.[5]

Bu çalışmada bireyi ve toplumu kaynaştıran mevlid-i nebî mesarimlerinin Mağrib'deki Sa'dî devletinde icrâ edildiği yıl ve öncesinde yaşanan siyâsî, sosyal ve ekonomik sebepler üzerinde de durarak, özellikle Sultan Ahmed el-Mansûr dönemi yapılan merasimin özellikleri anlatılacaktır. Mağrib'de Merînîler döneminden itibaren resmî olarak kutlanmaya başlayan ve onların da yönetimlerinin dinî meşruiyetine katkıda bulunması dolayısıyla oldukça önem verdikleri bu merasim, Sa'dî döneminin süper gücü Osmanlı'da da III. Murad'la birlikte resmî hale gelmiş olması yapılan mevlid-i nebî merasiminin ihtişamını daha da artıracaktır. Haçlılara karşı kazanılan zafer sonrası koltuğuna oturan sultan Ahmed el-Mansûr, bu merasimi kendi siyasî, dinî, ilmî, edebî gelişmeleri adına oldukça iyi bir şekilde icrâ edecektir.

Mevlid-i nebî denilince Hz. Muhammed'in doğumunu, hilyesini, peygamberlik vasıflarını, mucizelerini, sîretini vs. konu edinen manzum ve mensur şekilde kaleme alınmış edebî metinler anlamında mevlid ile Hz. Muhammed'in doğum gününü çeşitli sembollerle, kaside ve dualarla, tören ve merasimler anlamındaki mevlidle birlikte okumak gerekmektedir. Bu ikisi birbiri içerisinde yüzyıllarca tekrarlanmış ve gelenek haline gelmiştir.

---

[1] İlkay Şahin, "Dinî Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/2 (2008), 269.
[2] Adem Akarsu, "Sosyal Bütünleşme Bağlamında Kutlu Doğum Faaliyetleri", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2: 102-103.
[3] Nuran Acar, "Dinî ve Millî Törenlerin Törensel Coşku Perspektifinde İncelenmesi", *Ulakbilge* 3/5 (2015): 67.
[4] R. Bahar Akarpınar, "Mevlid Törenlerinin Yapısı", *Türkbilig* 12 (2006): 42.
[5] Şahin, "Dinî Hayatın Ritmi", 271.

Hz. Peygamber'e duyulan sevgi, Asr-ı Saâdet'te Kâ'b b. Züheyr'in Bürde Kasîdesi'nde olduğu gibi, ilk dönemlerde medhiyelerle[6] ifade edilirken daha sonraları medhiyelerin de içinde yer aldığı merâsimlere dönüşmüştür. Bu kutlamalar en sade haliyle, İbn Cübeyr'in Rıhlesi'nde anlattığı üzere Rebîülevvel ayının on ikinci günü Müslümanlar'ın Mekke'de Hz. Peygamber'in doğduğu evi, Medîne'de ise kabrini ziyaret etmeleri ve herkesin birbirini tebrik etmesi şeklinde gerçekleşiyordu.[7]

Zamanla merasimler çeşitlenmiş, farlılıklar arzetmeye başlamıştır. Bu değişiklikler için kutlamanın sebebi, elde edilmesi umulan manevî yarar beklentisinin ne olduğu, dönemin siyasi, ekonomik, sosyal yapısı, kültürel dokusu, mekânı, zamanı, merâsimi yönetecek görevlilerin bilgi birikimi, iletişim becerisi, kutlamalara katılacakların bağlı oldukları sosyo-kültürel yapısı, kutlama geleneğine ait alışkanlıkları önemlidir. Farklı amaçlar, farklı sosyo-kültürel çevreler, farklı dinî algı ve alışkanlıkları mevlid-i nebî kutlamalarındaki farklılıkları oluşturacaktır.[8]

Bu çalışmada Mağrib'de hüküm süren Sa'dî devleti mevlid-i nebî kutlamaları anlatılmaktadır. Bu dönemin mevlid kutlamalarına şahid olmuş devlet adamı ve tarihçilerin, ediblerin birinci elden kaynak değeri ifade eden eserleri, kutlamaların yapıldığı dönemki Mağrib ve diğer İslâm dünyasının durumu, merasimlerin yapıldığı mekânın önemi ve ayrıntıları, merasimlerin hazırlığı ve icrâsını anlatmaktadır. Bu eserler arasında Ali b. Muhammed et-Temgrûtî ve eseri *en-Nefhatü'l-miskiyye fi's-sefâreti't-Türkiyye*, yine aynı döneme ait Ebû Faris Abdülaziz Fiştâlî ve eseri *Menâhilü's-safâ fî meâsiri mevâlîne'ş-şürefâ* önemli bir yer tutmaktadır.

Mevlid'e dair ilk resmî merâsimleri Mısır'da hüküm süren Şiî Fâtımî Devleti'nde[9] Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve dönemin halifesinin mevlidleri şeklinde görmek mümkündür.[10] Bir süre ara verilen bu kutlamalar, Eyyûbiler döneminde Erbil'de Selâhaddîn Eyyûbî'nin kayınbiraderi olan, Erbil çevresinde hüküm süren bir Türk beyliği olan Begteginliler'in atabegi Muzafferüddin Kökböri (Gökbörü) (salt. 586-631/1190-1233) zamanında ye-

---

[6]Ayrıntılı bilgi için bk. M. Tayyib Okiç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinîn Tercemeleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1* (1976): 23.

[7] Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed İbn Cübeyr, *Rıhletü İbn Cübeyr*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1384/1964), 91-92; Osman Çetin, "Tarihte İlk Resmî Mevlid Merâsimleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (1987): 74.

[8] Akarpınar, "Mevlid Törenlerinin Yapısı", 46-47.

[9] Fâtımî devri Mısır'da toplumun sosyal yapısı, Kıptîler, Mağriblilir, Türkler, Rûmlar, Ermeniler'den oluşmakta ve bunların inanç ve mezhepleri de Sünnîlik, İmâmîlik, İsmâilîlik, Hristiyanlık ve Yahûdîlik olarak sayılmaktaydı. Bu sosyal renklilik dinî ve millî törenlerin çeşitlenmesine sebep olmuş ve dolayısıyla Fâtımî dönemi bu törenler büyük bir özenle kutlanmıştır. Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtımîler" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 228-237.

[10] Okiç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler", 23; Pessah Shinar, "Traditional and Reformist Mawlid Celebrations in the Maghrib", *Studies in Memory of GastonWiet,* ed. Myrian Rosen-Ayalon (Jerusalem: 1977), 373. Ayrıca Mısır'daki bu resmî kutlamaların ayrıntılı bilgisi için bk. Ebû Muhammed Abdüsselâm b. Hasan Kayserânî İbnü't-Tüveyr, *Nüzhetü'l-mukleteyn fî ahbâri'd-devleteyn*, haz. Fuad Seyyid Eymen, (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1412/1992), 217-219.

niden daha görkemli bir şekilde icra edilmiş,[11] bu haliyle Mağrib ve Endülüs'e doğru yayılmıştır. Bu dönemin kutlamaları uzun bir süreyi kapsadığı, ayrıca halkın ve tarikat mensuplarının geniş katılımı ile yapıldığı için, kutlamaların ilk defa Kökböri döneminde gerçekleştiği söylemi öne çıkmıştır.[12] Erbil'deki mevlid merâsimlerine (604/1207) Endülüs'ten gelip şahit olan tarihçi İbn Dihye el-Kelbî,[13] bu büyük kutlamalarla ilgili olarak *et-Tenvîr fî mevlîdi's-sirâci'l-münîr* adlı bir mevlid kitabı yazmıştır.[14] Böylece İbn Dihye tarafından tesiri Mağrib'e ulaştırılmıştır.[15] Mevlid-i nebevî geleneği Muvahhidler Devleti'nin sonları ile Merînîler Devleti'nin başlangıcında Sebte'de[16] şeyh, kadı ve muhaddis olan Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin es-Sebtî el-Azefî[17] (ö. 633/1236) ve oğlu Sebte hâkimi Ebü'l-Kāsım Muhammed b. Ahmed el-Azefî (ö. 677/1279)[18] vesilesiyle önce Sebte'de kutlanmaya başlanmış; daha sonraları da Kuzey Afrika'da Endülüs'te özel ilgiyle icrâ edilmeye devam etmiştir.[19]

Mağrib'de mevlid-i nebî merâsimlerinin hemen tüm Kuzey Afrika'da yaygınlaşıp resmî kutlamalar haline gelmesi ve Endülüs'e kadar uzanması Merînîler devleti dönemine rastlamaktadır. Altıncı Merînî Sultanı Ebû Yûsuf (salt. 656-685/1258-1286) döneminde "Mevlidü'n-Nebî'nin kutlanması ve bütün ülkede

[11]Okiç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler", 23; Ahmet Özel, "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29), 475. Bu kutlamalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ebü'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Ebû Bekr İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân,* thk. İhsan Abbâs, (Beyrut: Dârü's-Sâdır, 1398/1978), 4: 117-119.

[12] Özel, "Mevlid", 29: 476.

[13]İbn Dihye el-Kelbî (ö. 633/1235): Endülüslü tarihçi, muhaddis ve edip olan İbn Dihye, neseb bakımından Hz. Peygamber'in Herakleios'a elçi olarak gönderdiği sahabî Dihye b. Halîfe el-Kelbî'ye, anne tarafından Hz. Hüseyin'e dayanmaktadır. Endülüs ve Mağrib'in ilim merkezlerinde çeşitli âlimlerden ilim tahsil etti. Hadîs hâfızı olan İbn Dihye, 595/1199 yılında Tunus'ta Sahîh-i Müslim'i şerhederek okuttu. Hacc'a gitti; Mısır, Şam, Irak ve Horasan'a ilmî seyahatlerde bulundu. Mehmet Özdemir, "İbn Dihye el-Kelbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 413-414.

[14] İbn Hallikân, *Vefeyât*, 4: 117-119.

[15]Nidâl A'racî *Müeyyed Mâlullâh Azîz, ed-Devletü'l-Merîniyye alâ ahdi's-Sultân Yûsuf b. Ya'kûb el-Merînî (685-706/1286-1306),* (Câmiatü Musul, 1425/2004), 94.

[16] Sebte: Fas'ın kuzeyinde Cebelitarık Boğazının Akdenize açılan tarafında halen İspanya hakimiyetinde olan bir şehirdir. Murabıtların son yıllarında muvahhidlere karşı şehrin savunmasını ünlü alim Kadı Iyaz üstlenmiş, şehir bir süre Muvahhidler hakimiyetinde kalmış daha sonra Hafsiler yönetimi ele geçirmiştir. Hafsi valisinin halka kötü davranışı üzerine fakih Ebü'l-Kasım Muhammed b. Ahmed el-Azefî yönetime el koydu ve yaklaşık 30 yıl bağımsız olarak, ayrı bir statüde yönetildi. Merînîler de aileyi bu konumda bıraktı. İsmail Ceran, "Merînîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 192-199; Ceran, "Sebte", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: 258-260.

[17]Bilgi için bk. Ebû Abdullah Lisânüddîn Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fi ahbâri Gırnâta*, thk. Muhammed Abdullah İnân, 2. Baskı (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1393/1973), 3: 383.

[18]Ahmed Sânî ed-Devserî, *el-Hayâtü'l-ictimâî fî Gırnâta fî asri devleti Beni'l-Ahmer 635-897/1238-1492 (*Ebû Zabî: el-Mecmu'us's-Sekafî, 2004), 158. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz fî ahbâri Iyâz* thk. 1-3 Mustafa es-Sekka v.dğr., 4-5 Said Ahmed A'râb v.dğr., 1-5, (Rabat: İyâü't-Türâsi'l-İslâmî, 1939-1980), 1: 39; 2: 374-377. Ayrıca hayatı ve mevlide özel yazdığı şiirler için bk. İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 3: 11 vd. ve Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *et-Ta'rîf bi-İbn Haldûn ve rıhletuhû garben ve şarken, (*Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmî, 1413/1992), 472.

[19] Özel, "Mevlid", 29: 476. Hasan Hazırî Ahmed, Mısır'daki Fatımîlerle Mağrib arasındaki bağları ve ilişkileri, Mısır'ın Mağrib'i sosyal hayat açısından da etkilemesini ele almıştır. Bk. *Alâkatü'l-Fâtımiyyîn fî Mısır bi-düveli'l-Mağrib (362-567/973-1171) (*Kahire: Mektebetü Medbûlî, 1996), 270-271.

kutlanan bayramlardan bir bayram olması"[20] emriyle başlamıştır.[21] Yine Merînî Sultanı Ebû İnân (salt. 749-759/1348-1358) bu merâsimleri daha da zenginleştirerek[22] gelenek hâline gelmesi için gerekli bütün resmî tedbirleri almış, o günün bayrama dönüşmesi için sabaha kadar mumların yakılması, güzel kokular ve gül suları dağıtılmasını emretmiştir.[23] Sultan törenlerle ilgili olarak hediye konusunda da çok cömert davranmış hatta o gece hediye etmek için yüz dinar değerinde altın dinar bastırmıştır.[24] Sultan Ebû İnân mevlid-i nebî törenleri dolayısıyla Kosantîne'de hapiste bulunan ve orada yaşamaya gücü kalmayanların serbest bırakılmasını, ölmüş kişilerin borçlarının ödenmesini de emretmiştir.[25] Halkın da büyük ilgi ile katıldığı resmî törenler yanında çeşitli mekânlarda da mevlid-i nebî merasimleri icra edilirdi. Bunlardan birisi de Kur'ân mekteplerinde yapılanlar idi. Kur'ân mekteplerindeki törenlerde okul kandillerle süslenir, çocuklar salât ve selam getirmek için toplanır, güzel sesli olanlar Kur'ân okur ve Hz. Peygamber'i öven kasîdeler söylerlerdi. Her baba zenginliği ölçüsünde o gece için büyük, süslü, rengârenk bazıları otuz libra[26] gelebilen mumlar[27] kandiller alırdı. Bu kandiller sabaha kadar yakılır ve sonra da öğretmenlere verilirdi. Neredeyse yarım kilo altın değerindeki bu kandilleri, öğretmen daha sonra satabilirdi.[28]

Bu kutlamalar Fas yanında Mağrib yöneticilerinin geleneğine uygun olarak, davet vermek ve yapılan dâvetlerle, şiir meclisleri düzenlemek şeklinde[29] Tunus, Cezâyir ve Endülüs'e de intikāl etmiş ve eşzamanlı olarak sultanlar tarafından kutlanmaya başlanmıştır.[30] Farklı devletlerin mevlid-i nebî kutlamalarındaki kültürel benzerlikler, sultanların, âlimlerin, devlet adamlarının karşılıklı ziyaretleri, mektuplaşmaları ile gerçekleşmiştir.[31]

1. Sa'dîler

Fas'ta 1511-1659 yılları arasında hüküm süren ve kendilerini şerîf olarak kabul eden Sa'dîler'in soyu Hz. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib ve Hz. Fatıma ile Hz.

---

20 Ebü'l-Abbâs Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed Miknâsî İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs fî zikri men halle mine'l-a'lâm bi'l-medîneti Fâs* (Rabat: Dârü'l-Mansûr, 1973), 2: 549; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Hâlid en-Nâsirî es-Selâvî, *Kitâbü'l-İstiksâ li-ahbâri'l-garbi'l-İslâmî* thk. Muhammed ve Ca'fer en-Nâsirî, (Dârülbeyzâ: Dârü'l-Kitâb, 1954), 2: 43.

21 Muhammed Îsâ Harîrî, *Târihü'l-Mağribi'l-İslâmî ve'l-Endelüs fi'l-asri'lMerînî (610-869/1213-1465*), 2. Baskı (Kuveyt: Dârü'l-Kalem,1408/1987) 333-334; İbrahim Harekât, *es-Siyâse ve'l-müctema' fi'l-asri's-Sa'dî* (Dârülbeyzâ: Dârü'r-Reşâdi'l-Hadîse, 1408/1987) 259; A'racî, *ed-Devletü'l-Merînî*, 94.

22 Harîrî, *Târihü'l-Mağrib*, 334.

23 Ebü'l-Kāsım İbrâhim b. Abdullah İbnü'l-Hâc Nümeyrî, *Feyzü'l-ubâb ve ifâzatü kudâhi'l-âdâb fi'l-hareketi's-saîdeti ilâ Kosantîne ve'z-Zâb* thk. Muhammed İbn Şakrûn, (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1990), 117, 332.

24 Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz*, 1: 38-39. Ayrıca bk. Mâhî, *el-Mağrib*, 266 dn. 53.

25 Nümeyrî, *Feyzü'l-ubâb,* 332. Ayrıca bk. Mâhî, *el-Mağrib*, 267.

26 Libra: 340 gr. Cengiz Kallek, "Ukıyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 68.

27 Shinar, "Traditional and Reformist Mawlid Celebrations in the Maghrib", 378.

28 Menûnî, *Varakāt*, 525.

29 İbn Haldûn, *et-Ta'rîf*, 492.

30 İbn Haldûn, *et-Ta'rîf*, 492 vd. Ayrıca bk. Qiyas Şükürov, *Benî Ahmer Devleti (1232-1492*), (Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, 2008), 344 vd.; Mâhî, *el-Mağrib*, 266.

31 Shinar, "Traditional and Reformist Mawlid Celebrations in the Maghrib", 378.

İSTEM 34/2019

Muhammed'e kadar uzanmaktadır. Bundan dolayı şerîf ünvanını alan Sa'dîler'in Hz. Muhammed'in sütannesi Halime es- Sa'diyye'nin mensub olduğu Benî Sa'd kabilesinden oldukları iddiası da olmakla birlikte onların kendilerini hiçbir zaman Sa'dî olarak ifade etmedikleri fakat tarihe böyle geçtikleri bilinmektedir. Sa'dîler döneminde Mağrib'in sahil bölgeleri İspanyollar ve Portekizliler tarafından işgal edilmişti. Böyle bir durumda Mağrib'de dağınık yaşayan veya çeşitli emirliklere bölünmüş Müslümanlar için Sa'dîler şerif olmaları dolayısıyla da teveccüh görmüşler ve bu özellikleri ya da iddiaları devlet kurmalarına, meşruiyet kazanmalarına yardım etmiştir. Hristiyanlara karşı çeşitli tarikat şeyhlerinin de desteğiyle Sa'dî şerifleri bu dönem büyük bir cihadın öncüleri olmuşlardır.[32]

Devlet yönetiminde merkezî ve mahallî örgütlenmenin ifade edildiği "mahzen" içerisinde vezirler, kâtipler, kumandanlar, malî ve hukukî işlerle görevli birçok divan mevcuttu. Ülke yönetim tarzında, askerî sistemde Osmanlı Devleti'nin örnek alındığı Sâdîler özellikle askerî teşkilatlanmaya büyük özen gösterdiler. İlmî hayatın canlanması için sultanlar hem kendi kütüpanelerini hem de ülkedeki cami, medrese ve kütüphaneleri zenginleştirdiler; Endülüs İslâm kültür mirasına sahip çıkmaya çalıştılar.[33]

2. Ahmed el-Mansûr Dönemi (salt. 986-1012/1578-1603)

Kazandığı zaferler sonrası eline geçen servetler dolayısıyla ez-Zehebî ünvanıyla anılan Ahmed el-Mansur'un babası Sa'dî hanedanının üçüncü sultanı Muhammed eş-Şeyh el-Mehdî idi. Mağrib ordusu, Türk askerinin desteğiyle Portekiz'le girdiği ve daha sonra anlatılacak olan Vadilmehâzin savaşında zafer elde edince kardeşi sultan Abdülmelik'in vefatı sebebiyle aynı gün sultan ilan edildi. Fas'a giderek biat aldı. Dinî konularda bilgi sahibi, kendini halka sevdirmek için çeşitli adımlar atan bir devlet adamıydı. Eşrafı hep çevresinde bulundurmuş ayrıca bu çalışmanın konusu olan mevlid-i nebî kutlamalarını da bu prestiji sağlama konusunda değerlendirmeye çalışmıştır.[34] Bununla birlikte Ahmed el-Mansûr, bu imtiyazın bir eseri olsun diye inşaya başlattığı Kasrülbedî' için ve ayrıca sürekli ordusu için oldukça fazla harcamalar yaptığı için Vadilmehâzin ve Bilâdüssûdân'dan[35] gelen servetleri bu şekilde eritmeye başlamıştı. Çevresindekiler refah içinde yaşarken kırsal kesimdekilere ağır vergiler yüklenmiş, bu sebeple yönetiminin son yıllarında bazı Arap kabilelerinin isyanı ve oğullarının başlattığı ayaklanmalar onu oldukça uğraştıracak meseleler olmuş-

İ S T E M 34/2019

32 İsmail Ceran, *Mağrib'de Sa'dîler* (1511-1659), (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1995), 63, 65; İbrahîm Harekât, *es-Siyâse ve'l-müctema' fi'l-asri's-Sa'dî*, Dârülbeyzâ: Dârü'r-Reşâdi'l-Hadîse, 1408/1987, 41-45.

33 İsmail Ceran, "Sa'dîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008),35: 409.

34 Ceran, *Mağrib'de Sa'dîler,* 224-227.

35 VIII. Yüzyıldan itibaren Müslüman coğrafyacılar, Afrika'nın Atlas Okyanusu kıyısındaki Senegal ve Gambia'dan başlayıp doğuda Habeşistan'ın batı sınırlarına kadar uzanan kısma Bilâdüssûdân adını vermişlerdir. Bu kısım o dönem Büyük Sahrâ'nın güneyinde kalan ve İslâm'ın nüfuz ettiği geniş bir coğrafyayı kapsamakta idi. Fakat bugünkü Sudan Cumhuriyeti ise bu coğrafyanın sadece doğu kısmını oluşturmaktadır. Ahmet Kavas, "Sudan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 459.

tur.[36] Astronomi, astrolololoji ilimlerine vâkıf olan Ahmed el-Mansûr, çok nadir ve değerli eserlerin de bulunduğu güzel bir kitap koleksiyonuna sahip olmakla meşhur olmuştur.[37]

2.1. Sultan Ahmed el-Mansûr Dönemi Mevlid-i Nebî Merâsimleri

Mağrib topraklarında Merînîlerle birlikte resmî törenlerle icra edilen mevlid-nebî diğer Mağrib devletlerinde olduğu gibi ve hatta daha ihtişamlı kutlamalara dönüşerek Sa'dîler'de de devam etmiştir. İhtişamlı kutlamaların sebebi kendilerinin Hz. Muhammed'in soyundan olmaları dolayısıyla hem Mağrib'deki hem de gücü dolayısıyla çeşitli yönlerden örnek aldıkları Osmanlı'daki kutlamalardan daha çok kutlama hakkına sahip gördüklerinden olabilir.[38] Dönemin kutlamalarının bilgisini verenlerden tarihçi Fiştâlî[39] Sa'dîler'in, toplumu mânevî yönden besleyen hareketlerden birisi olduğu için de mevlid-i nebî merasimlerine son derece önem verdiklerini ifade etmektedir.[40]

Mağrib ve Endülüs'teki mevlid-i nebî kutlamaları için en ayrıntılı bilgiler dönem tarihçilerinin ayrıntılı kayıtları dolayısıyla Sa'dîler ve özellikle de Sultan Ahmed el-Mansûr dönemi kutlamaları hakkında bulunmaktadır. Öyle ki bu kayıtlarda kutlamaların hazırlık aşaması, davetler, ikramlıklar, tören alanlarının süslenmesi, başlangıç aşaması, icra aşaması, kasideler, dualar, bitiş aşaması ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir.

Ahmed el-Mansûr döneminde yapılan mevlid-i nebî kutlamalarının oldukça ihtişamlı olmasında yukarıda zikri geçen ehl-i beyte yakınlık sebebi dışında özellikle Türk, Endülüs, Avrupa kültürleriyle etkileşimin daha artmış olmasının da etkili olabileceği düşünülebilir. Başşehir Merakeş'te yapılan bu kutlamaların Erbil kutlamalarına benzetildiği de olmuştur.[41]

2.1.1. Merâsime Hazırlık

Tarihçi Fiştâlî ve devlet adamı Temgrûtî'nin[42] eserlerinde ayrıntılı bir şekil-

---

[36] Ceran, *Mağrib'de Sa'dîler*, 229-272.
[37] Ceran, *Mağrib'de Sa'dîler,* 276.
[38] Harekât, *es-Siyâse ve'l-müctema'*, 259-260.
[39] Ebû Fâris Abdülaziz b. Muhammed b. İbrâhîm el-Fiştâlî (ö. 1031/1621), Faslı edip, şair, devletin resmi tarihçisi ve devlet adamıdır. Sa'dî sultanı Ahmed el-Mansûr'un özel kâtibi olarak görev yapmıştır. Konumuzla ilgili olan eseri Menâhilü's-safâ fî ahbâri)me'âsiri) mülûk (mevâlinâ) eş-şürefâ, Sa'dîler dönemi ve özellikle Ahmed el-Mansûr devrinde (1578-1603) Fas'taki siyasi ve sosyal hayatı, tarihi gelişmeleri anlatan bir eserdir. Fiştâlî bu eserde mevlide ait oldukça fazla sayıda mevlidiyyat örneği vermektedir. Bk. Fiştâlî, Ebû Faris Abdülaziz. *Menâhilü's-safâ fî meâsiri mevâlîne'ş-şürefâ*. (thk. Abdülkerim Küreyyim), Rabat: el-Matbaatü'l-Asriyye, [y.y., t.y.], 3-7.
[40] Fiştâlî, *Menâhil*, 221-241; Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Makkarî, *Ravzatü'l-âsi'l-âtırati'l-enfâs fî zikri men lekîtuhû min a'lâmi'l-hadarateyn Merakeş ve Fas* (Rabat: el-Matbaatü'l-Melikiyye, 1983), 3-13. Harekât, *es-Siyâse ve'l-müctema'*, 259-262.
[41] Fiştâlî, *Menâhil* 235-252; Abdülkerim Küreyyim, *el-Mağrib fî ahdi'd-devleti's-Sa'diyye*, 3. Baskı (2006), 277, 293-295; 3-7, 14; Ahmet Özel, "Mevlid: Tarihi ve Dinî Hükmü", *Divan* 1 (2002), 240.
[42] Ali b. Muhammed et-Temgrûtî (ö. 1003/1594): Ahmed el-Mansûr tarafından 1589-1591 yıllarında Osmanlı Padişahı III. Murad'a gönderilen elçilik heyetinde yer alan Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed et-Temgrûtî, bu seyahatiyle ilgili kaleme aldığı en-Nefḥatü'l-miskiyye fi's-sefâreti't-Türkiyye adlı eserinde Osmanlı sarayı, İstanbul, şehrin bazı özellikleri, sahabî Eyyûb el-Ensârî, Osmanlı ülkesi ve Türkler'e dair hâtıralarını anlatmıştır. Temgrutî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali, *en-Nefhatü'l-miskiyye fi's-sefareti't-Türkiyye: 1589* (thk. Muhammed es-Salihi), Ebûzabî: Dârüs- →→

İSTEM 34/2019

de tasvir edilen mevlid-i nebî kutlamaları 999/1591 yılına aittir. Bu yıl yapılan kutlamaların önemli bir anlamı olduğu açıktır. Çünkü bu tarihte Merakeş'te sultanın huzurunda İstanbul'dan misafir olarak gelen iki Osmanlı elçisi bulunmaktadır. Cezayir'den sonra Fas'ı Osmanlı yönetimine katmak isteyen Kılıç Ali Paşa'nın ölümü üzerine Sa'dî sultanı, 1588 yılına ait vergiyi İstanbul'a göndermedi. Bunun üzerine III. Murad'ın donanmanın Akdeniz'de hareket etmesi emri üzerine sultan, İstanbul'a vergi ve çeşitli hediyelerle birlikte bir heyet gönderdi.[43] Sultan Ahmed el-Mansûr tarafından İstanbul'a gönderilen heyetteki elçi Temgrûtî ve beraberindeki Fiştâlî, 6 Mayıs 1589'da yanlarında III. Murad'ın[44] Sa'dî sultanına gönderdiği mektup ve hediyeleri getiren iki Türk elçisiyle birlikte başşehir Merakeş'e dönmek için yola çıktılar. Türk elçilerini sarayında ağırlayan Sa'dî sultan, elçilerin bulunduğu dönemde gerçekleşen mevlid-i nebî törenlerine oldukça özen gösterdi.[45] Sa'dî sultanının törenleri daha ihtişamlı kutlamasında Osmanlı padişahı III. Murad'ın 996/1588 yılında kutlamaları resmî hale getirmesinin tamamen etkili olduğunu ifade etmek güçtür. Çünkü Mağrib topraklarında bu kutlamalar en az iki asırdır buralarda hüküm süren devletlerce resmî olarak ve çeşitli dönemlerde çeşitli sebeplerle zaten ihtişamlı olarak kutlanmaktaydı. Fakat tabiîdir ki dönemin güçlü devleti olan Osmanlı'daki kutlamalar Sa'dî sultanının kutlamalarını etkilemiştir. Osmanlı Devleti, bilhassa XVI. Ve XVII. asırlar boyunca, Avrupa'nın en büyük, en geniş, en istikrarlı ve muazzam malî kaynaklara sahip devleti idi.[46]

Törenlerin hazırlık aşamasında sultan âlimleri, devlet adamlarını, sûfileri[47] ve özellikle şerifleri kutlamalara davet etmiştir. Halkın da davet edildiği törenler için devlet hazinesinden bol harcamalar yapılır, bayram telakkî edilen mevlid-i nebî için hazırlıklar bir iki gün önceden başlatılmıştır. Bu arada törenler boyunca ikrâm edilecek yemekler, ıtırlar, buhûrlar, hediye edilecek elbiseler hazırlatılmıştır.

Bu hazırlıklar arasında en dikkat çekeni ise en mâhir mum yapıcılarına muhtelif tür ve renklerde en güzel ve en süslü mumların yapılması görevinin ve-

→→ Süveydi, 2007.

[43] Ceran, "Sa'dîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39: 408.

[44] Osmanlıda mevlid kutlamaları resmi olarak XVI. Asrın sonlarına doğru III. muradın çıkardığı tezkireyle başlamıştır. Bu tezkirede kandil gecelerinde minarelerin aydınlatılması, cami ve mescitlerde mevlid okunması, ibadet yapılması ve dua edilmesi gibi hususlara yer verilmiştir. "Sene-i dokuz yüz doksan altı Rebilüevvel'inde şevketlü padişah-ı alem-penah tarafından tezkire-i şerife çıkub onikinci isneyn gecesi sürûr-ı kâinât aleyhisselatü vesselâm hazretlerinin dünyaya gelüb 'arsa-i cihânı nûrânî kıldığı şebdir ki ta'zîm ve ihtirâm itmek vâcibdir. Mevlüdler okunub ümmet-i günâhkâr yanub yakılub şefaat talebiyle salât u selâma ve tesbih ü tehlile iştiğal göstersünler..." Ali İhsan Karataş, "Osmanlı Toplumunda Hz. Peygamber Sevgisinin Tezahürü Olarak Kurulan Mevlid Vakıfları", *İstem* 6/11 (2008), 51.

[45] İsmail Ceran, *Fas Tarihi*, (Ankara: TTK, 2012), 577-578.

[46] Ceran, *Mağrib'de Sa'dîler*, 39.

[47] Sultan Mansûr, Fas ve Merakeş civarındaki evliyâ türbelerini, yaşayan velileri, tekkeleri ziyaret etmeyi önemsiyordu. Merakeş civarındaki Ağmat'ta bulunan ve tesis ettiği tekkede yaptığı tasavvufî ve irşadî faaliyetle kabilesinin adına nisbetle Hezmîrîyye adlı tasavvufi bir hareketin kuruluşuna yol açan Mağribli sûfî Ebû Abdullah Muhammed el-Hezmîrî'nin (ö. 678/1280) türbesini 972/1564 yılında iki defa ziyaret etmiştir. Ayrıca ziyaret ettiği şeyh Abdülmecid'in türbesinin üzerini fildişi ile kaplatmıştır. Fiştâlî, *Menâhil*, 214-215. Muhammed Razuk, "Hezmiriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV Yayınları, 1998), 17: 312.

rilmesidir. Törenler için adeta renkli bir mum bahçesi hazırlatılırdı. Devlet görevlilerinin düzeni sağladığı mum arzının yapıldığı törenlerde en büyük mum şehrin sokaklarında dolaştırılırdı. Başşehre getirilen ve gelinler gibi omuzlarda taşınan[48] mumlar halkın görmesi için arz edilirdi. Halk da bu mumu görmek için sokaklara dökülür ve onun ardısıra mum alayı oluşturarak saraya doğru giderlerdi. Saraya yaklaştıkça çeşitli müzik aletleri, davullar çalınır, halk tekbir ve salavâtlar getirirdi. Mûsikî nağmeleri ve ayrıca tekbir sesleri eşliğinde ilerleyen bu kafilenin yürüyüşü saraya kadar sürerdi. Sultanın sarayına getirilen özel mumlar, sofralarda önceden hazırlanmış yerlerine konulurdu. Her yıl yapılan bu kutlamalara halk sabah ezanıyla birlikte davet ediliyordu. Mevlid günü gelince hazırlanan gruplar, akşamın yaklaşmasıyla, başlarında bakır âletler üzerinde taşıdıkları, gökyüzüne minare gibi yükselen ve yanan mumlarla sultanın sarayına doğru, halkın büyülenmiş bakışları arasında yürüyerek gider, sarayda kendileri için hazırlanmış bölümlerde yerlerini alırlardı.[49]

11 Rebiülevvel'de yapılan bu mevkibü'ş-şumû'/mum törenini 986/1578 yılında ilk gerçekleştirenin Sela'da Sâzeliyye tarikatından veli Abdullah b. Hassûn (ö. 1013/1604) olduğu kanaati vardır. Bir yıl boyunca Mevlây Abdulah b. Hassûn türbesinde korunan minare şekilli mumların mevlid-i nebî haftasında Hassûniyye Zâviyesi'ndeki merasimlerde kullanıldığını, nebevî medihle birlikte Endülüs musikisi eşliğinde mum raksı yapılmakta idi. Bu törenlerin başladığı yıllar Sa'dî sultanı Ahmed Mansûr dönemine denk gelmektedir. Sultanın yönetime geçmeden önceki yıllarda İstanbul'da[50] şahit olduğu minare şekilli mum merasimlerini buraya taşıdığı ifade edilmektedir.[51] Vâdilmehâzin savaşından sonra sultan 986/1578 yılında Fas, Merakeş ve Selâ'daki sanatkarları çağırarak bu şekilli mumlardan yaptırdı. Yazarın belirttiğine göre hala bu merasimler bu zâvi-

---

[48]Muhammed es-Sağîr b. El-Hâc b. Abdullah İfrenî, *Nüzhetü'l-hâdî bi ahbâri mülûki'l-karni'l-hâdî*, thk. Abdüllatif eş-Şâdlî, Rabat, 1419/1998, s. 228-231.

[49]Temgrûtî, *en-Nefhatü'l-Miskiyye*, 142-146; Fiştâlî, *Menâhil*, 235-236; Makkarî, *Ravzatü'l-âs*, 3-7, 14-18; Muhammed Câdûr, *Müessesetü'l-mahzen fî târihi'l-Mağrib*, (Dârülbeyzâ: Müessesetü'l-Melik Abdülaziz Âl-i Suud, 2011), 169; Ceran, *Fas Tarihi*, 605-607.

[50] Saltanat kavgası dolayısıyla Cezayir'de yaşayan Sa'di Abdülmelik, babalarının vefatı sonrası Mağrib tahtını zalim kardeşi ve yeğenlerinin gaspettiğini, Osmanlı sultanı II. Selim'e anlatıp, kendisine miras kalan mülkün kurtarılması için yardım talebiyle annesi sahabe er-rahmaniye ve kardeşi Ahmed'le 979/1571 yılındaİstanbul'a geldiler. Sultan tarafından çok iyi karşılandılar ve sarayda ağırlandılar. Osmanlı Sultanı ve Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa, Mağrib'in düşmanlığından çekinildiği müddetçe İspanya'ya karşı Oran ve Marsa el-Kebir'de hiçbir ciddi girişimde bulunulamıyacağını biliyorlardı. Bu nedenle Abdülmelik'in isteği ma 'kul görülerek Mağrib tahtına Türkler'e taraftar bir hükümdar getirilmesi düşüncesi ağırlık kazandı. Onların Mağrib'e dönerek babalarının tahtına sahip olmalarına yardımcı olmak amacıyla gerekli talimatı Cezayir Beylerbeyi'ne göndermekle birlikte, onlara yeterli para ve silah yardımı da yapılarak Cezayir'e gitmek üzere yola çıkmalarına müsaade edildi. Ceran, *Mağrib'de Sa'dîler*, 149, 151-153.

[51] Bu mum arz törenleri Merînîler döneminde de yapılmakta idi. Minare şekilli mumların yapılması belki etkilenmenin olduğu taraf olabilir. III. Murad'ın emriyle mevlid-i nebî gecesi tüm minarelerde kandillerin yakılması, o ışıklı minarelerin şekil olarak Mağrib'de mumlarla ifade edilmesi mümkündür. Mağrib'de mumun özellikle Selâ şehrinde üretimi oldukça fazla yapılmakta idi. Şekil olarak Sa'dîler döneminde minare olması, İstanbul'daki mumlarla ışıklandırılmış minare şeklinin olması etki kısmıdır. Fakat bugün hala o bölgelerde mevlid-i nebî kutlamalarında minare şekilli mumlarla yapılan tören devam etmektedir. Oysa İstanbul'da minare şekilli mumlarla mevlid-i nebî merasimlerinin yapıldığına dair herhangi bir bilgiye rastlamadık.

ye merkezli olarak devam etmektedir.[52] Burada dikkati çeken husus, mevlid-i nebî kutlamalarında da tasavvuf erbabının büyük etkisinin olmasıdır. Mağrib sahillerinin ve bazı şehirlerin Hristiyanların istilasına uğraması, Hristiyanlık tehlikesi ve buna halkın tepkisi, tasavvuf erbabının etrafında toplanarak güç kazanmış ve böylece zâviyeler bölgenin manevî, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılar olmuştur.[53]

2.1.2. Mevlid-i Nebî Merâsimlerinin Mekânı Kasrülbedî': Ehl-i Salîb'e Karşı Zaferin Ölümsüz Hatırası

13. yüzyıldan itibaren Mağrib topraklarına karşı yayılmacı bir politika başlatan ve bu amaçla Mağribin çeşitli şehirlerine ayak basan Portekizliler, 818/1415 yılında Mağrib ve Sudan'la olan karşılıklı ticarî ilişkilerinde çok önemli bir yer olan Sebte'yi (Ceuta) işgal ettiler. Sebte'nin alınması ilerleyen zamanlarda Gırnata'nın da alınması anlamı taşıyordu onlar için. Böylece savaş gücüyle çabucak zenginleşme arayışı ve Hristiyanlık inancını yayma çabası Portekizlileri Müslümanlara karşı saldırıya teşvik ediyordu. Sahilleri Hristiyanlar tarafından işgal edilmiş ve kendi içinde de bağımsız emirliklere bölünmüş Mağrib toprakları, cihad harekâtında tasavvuf erbabı arkasında toplanmış ve Sa'dî şerifleriyle de ittifak yaparak birlikte güç oluşturmuşlardır.[54]

Bu arada Sa'dî sultanları arasında yaşanan iktidar mücadelesi Mağrib topraklarında birliği engellemiştir. Sa'dî sultanı Muhammed eş-Şeyh el-Mehdî'nin oğlu Abdülmelik, kardeşi Ahmed el-Mansûr ile yaptığı İstanbul ziyaretinde Osmanlı'dan aldığı destekle de 983/1576 yılında Fas'a dönüp yönetime geçirmiştir. Fakat tahtını kaybeden yeğeni Muhammed Mütevekkil amcasına karşı Hristiyanlardan yardım istemiş, İspanya'dan destek alamayan Mütevekkil, Portekiz kralı Sebastiyan'dan destek aramıştır. Mağrib topraklarında Hristiyanlığı yaymak ve ticareti için uygun ortamlar elde etme fırsatı bekleyen Sebastiyan bunu fırsat bilmiştir. Hristiyanları Mağrib topraklarından kovmak amacıyla başlatılan cihad harekâtında halkın ve tasavvuf ehlinin desteğiyle baş olan Sa'dî sultanının birisi Müslüman Osmanlı'dan medet umarken diğeri Hristiyan Portekiz'den yardım almayı kendi durumunu kurtarmak adına olumlu bulmuştu. Portekiz kralı, Mağrib topraklarında uğradığı bazı mağlubiyetlerin intikamı için Haçlıları biraraya getiriyordu. Böylece 4 Ağustos 1578 tarihinde Vadilmehâzin/Vadisseyl/Kasrülkebir (Alcazarquivir) savaşı yapılmıştır. Savaşta Portekiz kralı Sebastiyan, Sa'dî sultanı Abdülmelik ve tahtı elinden alındığı, Hristiyan desteği isteyen Muhammed Mütevekkil hayatını kaybettikleri için Üç Kral Savaşı olarak da tarihe geçen bu savaş İspanya'dan 1492'de sürgün edilen Endülüs Müslümanlarının, Hıristiyanları hala endişelendirdiğini göstermesi açısından da önemlidir. Dolayısıyla bu zafer, Müslümanlar açısından oldukça önem taşımaktadır. Papa tarafından her açıdan desteklenen ve hazinelerin

İ S T E M 34/2019

[52] Nûh Hamâmî, "Mevkibü'ş-şümû' bi-Selâ 11 Rebiülevvel", Erişim 11 Ekim 2019. https://www.nouhworld.com/article/
[53] Ceran, *Mağrib'de Sa'dîler*, 359.
[54] Ceran, *Mağrib'de Sa'dîler*, 51-62.

kendilerine sunulduğu 125 bin kişilik bir Hristiyan ordusu karşısındaki zafer, Mağrib'in ikinci bir Endülüs olması riskini de bertaraf etmiştir.[55] Savaş sonrası Fas'a dönen Ahmed el-Mansûr'a biat edilmiş, zafer kutlamaları yapılmış, sultan zafer müjdesini elçilerle bütün İslâm ülkelerine haber verdirmiştir. O bu zaferle birlikte Cebelitarık Boğazı'nı aşarak Portekiz ve İspanya'yı işgal edip Endülüs'ü yeniden canlandırma hedefini de taşımaktaydı.[56] Mağrib'de sağlanan bu siyasî birlik, bu topraklardaki Haçlı saldırıları tehlikesini de bitirmiş, Sa'dîler'in Avrupa devletleri ve İslâm devletlerince tanınmasına zemin hazırlamış ve ayrıca Hristiyanlardan alınan fidyeler sultanın hazinesini de doldurmuştur. Esirlerin ve soyluların fidyelerini ödemek için Portekiz'in tüm zenginlikleri Mağrib 'e akmaya başlamıştır.[57]

İşte böyle büyük bir zafer sonrası gelen maddî ve manevî zenginlik sultan Ahmed el-Mansûr'u Mağrib şehirlerinde imar faaliyetlerine sevketmiştir. Bunlar arasında daha inşası bitmeden kutlanmaya başlanan mevlid-i nebînin de icrâ edileceği mekân olan Kasrülbedî başşehir Merakeş'de, sultan Mansûr'un kazanılan bu zaferi ölümsüz kılmak arzusu sonucu yapılmıştır. İnşası onaltı yıl süren bu saray 1002/1595 yılında tamamlanmıştır.[58] İfrenî, sultan Mansûr'un bu sarayı ehl-i beytin bir eseri olsun, ehl-i beyti şereflendirsin diye inşa ettirdiğini belirtmektedir.[59] Sarayın kubbelerine ve kapılarına özellikle sultanı öven şiir ve kasideleri nakşedilen Fiştâlî tarafından Kasrülbedi'in inşası, yapı imar özellikleri, Bağdat, Şam, Mısır, Endülüs'teki yapılara güzellik açısından benzerliği, renkli camları, zemini oluşturan zümrüd yeşili mermeri, suları, çiçekleri, mefruşatını detaylı bir şekilde anlatmaktadır.[60]

Sultan el-Mansûr döneminin 999/1591 yılı mevlid-i nebî kutlamalarının yapıldığı Kasrülbedî'yi Temgrûtînin tasviri ile vermek de mümkündür:

"Sultan, sarayda büyük hazırlıklar sürerken ülkenin her yerinden törene ka-

---

55 Ceran, *Mağrib'de Sa'dîler,* 165-211. Bu zafer sadece Müslümanlar açısından değil dönemin Fas'ında yaşayan Yahûdiler de Sebastiyan'a karşı Abdülmelik'in bu başarısını tam bir zafer olarak alkışlamışlar, bu olayı kutlamak için "Pourim du Roi Dom Sebastlen" ya da "Pourim des Chretiens" adlı bir bayramı ihdas etmişlerdir. Bugün hala Tanca (Tanger) Yahûdî cemaati, bu bayramı kutlamaktadır. Ceran, *Mağrib'de Sa'dîler,*175-176.

56 Ceran, *Mağrib'de Sa'dîler,* 211-215.

57 Ceran, *Mağrib'de Sa'dîler,* 219-220. Sa'dî hazinesini dolduracak diğer bir adım ise sultan Mansur'a ez-Zehebî lakabının verilmesine de sebep olacak olan Bilâdüssûdân'ın zabtıdır. İki ordu 16 Cemaziyelevvel 999 (13 Şubat 1591) tarihinde karşılaşmıştır. Silah gücü olmayan bölge halkının "biz de Müslümanız, sizin kardeşleriniziz!" çığlıklarına rağmen Mağrib ordusu Bilâdüssûdânlıları kılıçtan geçirildi. Bölge üzerine yapılan bu hareket sonrası Sa'dîler kazandıkları başarılar dolayısıyla Merakeş sokaklarını süsleyerek üç gün boyunca kutlamalar yapmışlardır. Sudan'dan getirilen altın rezervleri dolayısıyla sultanın sarayında 1.400 çekiçle her gün altın dinar dövülmekteydi. Artık Sudan'ın ele geçirilmesiyle altın ve köle ticareti Mağrib'in elinde Sahrâ politikasının belirleyicisi unsuru olmuştur. İfrenî, *Nüzhetü'l-hâdî,* 169-171; Ceran, *Mağrib'de Sa'dîler,* 260-267. Sultan Mansûr'un Haçlılara karşı kazanılan Vâdilmehâzinden sonra bir İslâm ülkesi olan Sudan'a karşı yaptığı bu saldırı, bölgedeki Müslüman kardeşlerini köleleştirip, altın kaynaklarını ele geçirmesi, Sudan'ın tanınmış âlimi Tinbüktî ve ailesini çirkin sayılacak bir muamele ile Merakeş'e getirtmesi, âlimin bu sürgünde 1500 civarındaki kitabının kaybolması, ayağının kırılması İslâm birliği adına kolayca açıklanamayacak izlerle tarihe geçmiştir.

58 Abdülhâdî et-Tâzî, *Kasrü'l-bedî biMerâkeş min acâibi'd-dünyâ*, Rabat, 1977, 4-5.

59 İfrenî, *Nüzhetü'l-hâdî,* 180.

60 Fiştâlî, *Menâhil,* 226, 252-265; İfrenî, *Nüzhetü'l-hâdî,* 180-190.

tılacaklara davet gönderirdi. Geniş avlusu, yüksek kubbeleri ve mükemmel süslemeleriyle sarayın her yanı ipek, altın vb. değerli eşyalarla tezyin edilmişti. Duvarlar sanki bir gül bahçesinden koparılan çiçeklerle desenlenmiş gibi ipek kumaşlarla kaplanmıştı. Kubbeler damarlı mermer sütunlar üzerine oturmakta, kubbe içleri ve mermer sütun başları ise gözleri büyüleyen ve tasviri oldukça zor bir tarzda, son derece güzel altın yaldızlarla tezyin edilmişti. Zemin ise siyah çizgili beyaz mermerle kaplı ve ara ara içinde tatlı su akan bölümler mevcuttu. Davetliler mertebelerine göre kabul edilirken; kadılar, alimler, vezirler, kumandanlar, kâtipler, davetliler ve askerlerin her biri için ayrılmış yerler vardı. Burada herkes kendinî sanki cennetteymiş gibi tasavvur edebilirdi."[61]

2.1.3. Merâsimin İcrâsı

Mevlid sabahı sultan sabah namazını kıldıktan sonra beyaz kıyafeti[62] ile mumlar önünde olacak şekilde, makamına oturmuştur. Aralarında Kur'ân okuyanlar/hizibciler, mevlidiyyât okuyan şairler yanında asker, öğrenci, çeşitli kabile ve tabakadan isteyen herkesin yer aldığı davetliler sultanı selamlamışlardır.[63]

Farklı ve değişik renklerde kocaman mumlar yakılınca; artık her kabileden insanla dolu sarayda yemek servisi başlamıştır. Sultan da eşrâf, fukahâ, kudât, ulemâ ve devlet adamlarıyla yemeğe katılmıştır. En güzel ikramlar, etli yemekler, çeşitli tatlılar, marmelatlar ve en son şekerli badem Mâleka (Malaga), Belensiye (Valencia) ve Türkiye'den getirtilen yaldızlı yemek tabaklarında ikram edilmiştir. Yemekten sonra getirilen ibrikler ve leğenlerle davetliler ellerini yıkamışlar nakışlı mendillerle ellerini kurulamışlardır. Salona getirilen ve içlerinde anber, aselbent, öd kokularının bulunduğu buhûrdanlıklarla davetlilerin rahatlaması sağlanmış, konuklara gül ve çeşitli çiçek suları serpilmiştir.

Yemek ve tatlılardan sonra, davetliler sultan için Allah'a dua etmişler, şairler kutlu doğumu edebî ifadelerle dile getirip, kasidelerini okuyup, sultanı övgüyle anarak hitaplarını tamamlamışlardır. Davetlilerin büyük bir huşû ile İlâhi söyleyenleri, müzikle şiir okuyanları, nebevî medhe özgü olan bestelenmiş şiirleri dinlerken sultan bütün şairlere ve müzisyenlere iltifat ederek onları bu gayretlerinden dolayı değerli hediyelerle mükafatlandırmıştır.

İSTEM 34/2019

Merâsimler sultanın iktidarının devam etmesi ve güçlenmesi, zaferlere nâil olması gibi dileklerle Allah'a dua edilerek tamamlanmıştır. Törenin bitimiyle herkes hediyelerini almış ve mükafatlandırılmış, ihtiyaç sahipleri sevindirilmiş olarak cennet bahçelerinden çıkıyormuş gibi hislerle saraydan ayrılmışlardır.

Akşamki törene ise sultanın özel davetlisi olan havas katılmıştır. Onlara ikramlar yapılarak, konaklamaları sağlanmış, hepsine sosyal konumlarına göre giysi ve çeşitli hediyeler verilmiştir. Akşamki dinî tören Kur'ân okuyuşu, duâlar-

---

[61]Temgrûtî, *en-Nefhatü'l-miskiyye,* 142-146; Fiştâlî, *Menâhil*, 221-237; Makkarî, *Ravzatü'l-âs*, 10-13.

[62] Ahmed el-Mansur, üzerine kendi hattıyla bir beyit nakşedilen ve bir çeşit kumaştan yapılmış "mansûriyye" adını alan beyaz elbise giyerdi. Bu elbise daha sonra fakıhler ve devlet adamları tarafından da giyilmiştir. Ceran, *Mağrib'de Sa'dîler*, 277.

[63] Harekât, *es-Siyâse ve'l-müctema'*, 261-262.

la başlayıp zikir ehli dervişlerin zikirleri ve sonra Endülüslü müzisyenlerin ilahileriyle devam etmiş, kasidelerle sona ermiştir. Bu kasideler kadı eş-Şâtıbî el-müfti Ebû Mâlik Abdülvâhid eş-Şerif, vezir Ebü'l-Hasan Ali b. Mansûr, vezir Ebû Fâris Abdülaziz el-Fiştâlî, Muhammed el-Fiştâlî, Muhammed el-Hevzâlî tarafından okunmuştur.

Mevlid-i nebî gecesi törenleri yedinci gün görkemli halk törenleri ile sona ermiştir.[64] Törenlerin en önemli ve en büyük mumu yedinci gün sultanın babasının mezarına götürülmüştür. Sultanın ailesi ve özellikle meşaleyi kendinden sonra alacak olan evlâdı ve kalabalık halk da buradaki merasimde hazır bulunmuştur. Orada da şiirler, zikirler gün boyu sürmüştür. Sultan Ahmed el-Mansûr buradaki törenden sonra Ya'kûb el-Mansûr el-Muvahhidî mescidinde Cuma namazını kılarak sarayına geçmiştir.[65]

Devlet hazinesini mevlid-i nebî törenleri için oldukça cömert kullanan sultan Ahmed el-Mansûr, bunun için çeşitli ikramlar, konuklara hediyeler yanında halkın muhtaçlarına da elbise yardımları yaparak sadakalar vermiştir.[66]

Sa'dîler döneminde ülkenin çeşitli yerlerinde bulunan emîrler de kendi nüfuz bölgelerinde bu törenleri icra etmeye çalışırlardı. Bunlardan Muhammed b. Ebî Bekr b. el-hac, mevlid-i nebî dolayısıyla şairleri meclisine davet eder ve onların bu günlere özel yazdıkları kasideleri dinler, onları ödüllendirirdi. Onun resmî şairi Ahmed ed-Degûgî ise her taraftan gelen ziyaretçilerin bulunduğu bir mekânda mevlid-i nebîde hadis dersleri düzenlerdi. Sonra katılan âlimlere ikram eder, miskinlere hediyeler verir, müridleri ise cesaretlendirir ve taltif ederdi.[67] Şair ed-Degûgî'nin mevlid-i nebî kutlamaları içerisinde Hz. Muhammed'in hadisleri ile ilgili yaptığı bu sade ve anlamlı icra da oldukça dikkat çekicidir.

2.1.4. Mevlidiyyât

Mevlid törenleri aynı zamanda edebî zevkin de geliştiği törenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Mağrib ve Endülüs'teki törenlerde de törenlerin önemli bir kısmını Hz. Muhammed'le ilgili özlem, hatırlama, Hicaz[68] bölgesini anma konularında yazılmış şiir ve kasidelerin okunması oluşturur.[69]

---

[64] Temgrûtî, *en-Nefhatü'l-Miskiyye*, 142-146; Fiştâlî, Menâhil, 221-241; Makkarî, *Ravzatü'l-âs*, 3-7,13-18; Harekât, *es-Siyâse ve'l-müctema'*, 261-262; Câdûr, *Müessesetü'l-mahzen*, 169; Ceran, *Fas Tarihi*, 605-607.

[65] Câdûr, *Müessesetü'l-mahzen*, 171. Sa'dî sultanı Ahmed el-Mansûr (ö. 1012/1603), veliaht tayin ettiği oğlunun isyanlarıyla meşgul olurken, Rebiülevvel ayının ilk günlerinde Fas'tan çıkarak Merakeş'e doğru yola çıktı. Veba salgını dolayısıyla Fas yakınlarındaki Medinetülbeyzâ'ya gitti. Mevlid gecesi geldiği için mum alayıyla birlikte sultanın yanına gittiler. Rüûsu's-sahâfînin başındaki mumlardan beyaz olanın yarısı kırılıp yere düştü ve insanlar büyük şaşkınlık ve hayret yaşadılar. Sultanın mevlid kutlamalarına katılmasının ardından hastalığı arttı ve ertesi gün 11 Rebiülevvel'de vefat etti. Meçhûl, *Tarihü'd-devleti's-sadiyye et-Tukmedartiyye*. thk. Abdurrahim Binhâde, (Merakeş: Uyûnü'l-Makalât, 1994), 81-82.

[66] Câdûr, *Müessesetü'l-mahzen*, 169-172.

[67] Harekât, *es-Siyâse ve'l-müctema'*, 269-261.

[68] Mağrib ve Endülüs'te yazılan ve Hicaz ve Necid özlemini konu edinen kasidelerle ilgili bilgi için bk. Abdullah Binasrilalevî, "Necid ve'l-Hicaz fi'z-zâkireti'ş-şi'riyyeti'l-Endelüsiyye", *es-Sicillü'l-ilmi li-nedveti'l-Endelüs* 4.Kısım (Riyad: Mektebetü'l-melik Abdülaziz el-âmme, 1417/1996), 389-423.

[69] Arap edebiyatında hem Hz. Peygamber için yazılan medh türündeki şiirleri ifade etmekte hem de onun doğumu, hayatı, isimleri, hasâis ve şemâili, faziletleri, mucizeleri ve gazveleri gibi konularını →→

Resulullâh'ı öven bu kasîdelerin konularına baktığımızda ise Resulullâh'a ve ahlâkına övgü, Nebevî mucizeler, Peygamber'e ait bir şeyi vasfetme (mesela ayakkabısını), mukaddes yerlere özellikle Resulullâh'ın kabrine duyulan özlem, Hicaz ve Necid'e özlem, Kıyâmet ve Cezâ gününde Resulullâh'ın şefâatine nâil olma isteği, Ehl-i Beyt'e övgü, onlara duyulan sevgi ve şefâatlerini istemedir. Kasîdelerin konuları arasında halkı mevlid törenine çağrı, dönemin halîfesine ve yaptıklarına övgü ve dönemin halîfesine duâ da yer almaktadır.[70]

Sa'dîler dönemi Faslı edip, şair, tarihçi ve devlet adamı olan Fiştâlî, derlenen şiirleri arasında o devirde mevlidiyyat olarak bilinen övgü şiirleri vardır. Bunlar arasında 100 beyti aşan çok uzun parçalar bulunmaktadır.[71] Makkarî, sultan Ahmed el-Mansûr dönemi mevlid-i nebî kutlamalarını anlatmaya Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Fiştâlî'nin mevlid-i nebî kasidesi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Yâsin el-Hevzalî'nin mevlidiyyâtı, edip, tarihçi Ebû Abdullah Muhammed b. Ya'kûb'un kasidesi ile başlamaktadır.[72] Sa'dî sultanı Ahmed el-Mansûr dönemi mevlid kutlamalarında salonda herkes yerini alınca bir vaiz Hz. Peygamber'in faziletlerini, mucizelerini ve onun doğumu ile emzirilme olayını veciz bir şekilde anlatırdı; sonra hazır bulunanların zikirleriyle tarikat şeyhlerine övgülerde bulunurdu. Bu ilk bölümden sonra sıra şairlerin şiirlerini okumalarına gelirdi. Öncelikle Cuma ve bayram namazlarını kıldıran kadı Kâsım b. Ali eş-Şatıbî bir kaside okurdu. Kasidesine Hz. Muhammed'i özlemle başlayıp O'nu övgüyle devam eder, sonra sultan Ahmed el-Mansûr'u medh ve veliahdına dua ile bitirirdi. Daha sonra sırayla müftî Ebû Mâlik Abdülvâhid b. Ahmed eş-Şerif el-Filâlî, vezir Ebü'l- Hasan Ali b. Mansûr eş-Şeyâzimî, kâtip Ebû Fâris Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim el-Fiştâlî, edip Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Hevzali her biri kendi kasidelerini okurlardı. Bu edebî şölen sona erince törene katılanlar rütbelerine göre hazırlanan sofraları teşrif ederlerdi. Ahmed el-Mansûr bu törenlerde her şairi okuduğu kasidesine göre mükafatlandırırdı.[73] Burada okunan kasidelerin edebî değerlerine vurgu yapan Makkarî kasideleri değerlendirirken sultana yapılan övgülerin de oldukça fazla olduğunu belirtmektedir.[74]

Sonuç

Bu çalışmada Mağrib'de hüküm süren Sa'dî devleti mevlid-i nebî kutlamaları anlatılmaktadır. Bu dönemin mevlid kutlamalarına şahit olmuş devlet adamı ve tarihçilerin, ediblerin birinci elden kaynak değeri ifade eden eserleri, kut-

→→

kapsayan sîret türü eserler için de kullanılmakta olan mevlid için asıl kaynak başta Kâ'b b. Züheyr'in Kasidetü'l -bürde'si olmuştur. Bu eserin çok sayıdaki benzeriyle birlikte Hassan b. Sâbit'in Resûlullah için yazdığı şiirler; Abdullah b. Revâha ve diğer bazı sahabîlerin nazmettiği methiyeler olmuştur. Kerim Açık, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Menkabetü Mevlidi'n-Nebî İsimli Mevlidi ve Edebî Tenkitli Metni", *Ekev Akademi Dergisi* 19/62 (Bahar 2015), 682; İsmail Durmuş, "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 480-482.

70 Abdülcevvâd Sükat, "Kasîdetü'l-medîh fi'l-asri'l-Merînî", *Da'vetü'l-Hak*, 277 (1410/1989), erişim 2 Eylül 2013, www.habous.gov.ma/daouat-alhaq/

71 Najat Mrini, "Fiştâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 148-149.

72 Makkarî, *Ravzatü'l-âs*, 7-12.

73 Fiştâlî, *Menâhil*, 241; İfrenî, *Nüzhetü'l-hâdî*, s. 228-231; Harekât, *es-Siyâse ve'l-müctema'*, 261-262; Ceran, *Fas Tarihi*, 575-576.

74 Makkarî, *Ravzatü'l-âs*, 113-334.

lamaların yapıldığı dönemki Mağrib ve bölgedeki diğer İslâm dünyasının durumu, merasimlerin yapıldığı mekânın önemi ve ayrıntıları, merasimlerin hazırlığı ve icrâsını anlatmaktadır. Bu eserler arasında Ali b. Muhammed et-Temgrûtî ve eseri *en-Nefhatü'l-miskiyye fi's-sefâreti't-Türkiyye*, yine aynı döneme ait Ebû Faris Abdülaziz Fiştâlî ve eseri *Menâhilü's-safâ fî meâsiri mevâlîne'ş-şürefâ* önemli bir yer tutmaktadır.

Mağrib'de 1511-1659 yılları arasında hüküm süren ve Kendilerini şerif olarak kabul eden Sa'dîler bunu temele alarak mevlid-i nebî kutlamalarına özellikle Osmanlılar'dan daha fazla hakettikleri düşüncesiyle bu çalışmanın da konusu olan Ahmed el-Mansûr döneminde oldukça ihtişamlı bir mevlid-i nebî merasimi yapmışlardır.

999/1591 tarihinde Kasrülbedî'de yapılan bu mevlid-i nebî merasimi çeşitli âlim, devlet adamı ve sûfilerin okudukları mevlidiyyat kasideleriyle de oldukça dikkat çekmektedir. Sultan, özel ilgi gösterdiği eşrâf ve hem savaşta hem barışta yanında olmalarına özen gösterdiği ehl-i tarikat ile bu töreni halkın gözünde de daha itibarlı kılmıştır. İslâm ülkeleri arasında önemli bir güç olduğunu göstermenin bir ifadesi olarak da mevlid-i nebî kutlamaları Sa'dî sultanı için ayrıca önemli olmuştur.

Mağrib'de Merînîler döneminden itibaren resmî olarak kutlanmaya başlayan ve onların da yönetimlerinin dinî meşruiyetine katkı bulunması dolayısıyla oldukça önem verdikleri bu merasim, Sa'dî döneminin süper gücü Osmanlı'da da III. Murad'la birlikte resmî hale gelmiş olması Mağrib'de yapılan mevlid-i nebî merasiminin ihtişamını daha da artırmıştır. Haçlılara karşı kazanılan zafer sonrası koltuğuna oturan sultan Ahmed el-Mansûr, bu merasimi kendi siyasî, dinî, ilmî, edebî gelişmeler adına oldukça iyi bir şekilde icrâ etmiştir.

Dinî törenler arasında yer alan mevlid-i nebî merasimleri, toplumda bir birliktelik sağlamasının yanısıra sosyo-kültürel, tasavvufî ve edebî açıdan zenginlik üretmiş ve Sa'dîler'de olduğu gibi devletin maddî-manevî gücünü göstermesi açısından da önemli olmuştur.

Kaynaklar

» A'racî, Nidâl Müeyyed Mâlullâh Azîz. *ed-Devletü'l-Merîniyye alâ ahdi's-Sultân Yûsuf b. Yakûb el-Merînî (685-706/1286-1306)*. Câmiatü Musul, 1425/2004.

» Acar, Nuran. "Dinî ve Millî Törenlerin Törensel Coşku Perspektifinde İncelenmesi", *Ulakbilge* 3/5 (2015): 65-86.

» Açık, Kerim. "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Menkabetü Mevlidi'n-Nebî İsimli Mevlidi ve Edebî Tenkitli Metni", *Ekev Akademi Dergisi* 19/62 (Bahar 2015): 677-716.

» Akarpınar, R. Bahar. "Mevlid Törenlerinin Yapısı", *Türkbilig* (2006/12): 38-63.

» Akarsu, Adem. "Sosyal Bütünleşme Bağlamında Kutlu Doğum Faaliyetleri", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2:101-126.

» Binasrilalevî, Abdullah. "Necid ve'l-Hicaz fi'z-zâkireti'ş-şi'riyyeti'l-Endelüsiyye". *Es-Sicillü'l-ilmi li-nedveti'l-Endelüs 4.Kısım (1417/1996)*. Riyad: Mektebetü'l-melik Abdülaziz el-âmme.

» Câdûr, Muhammed. *Müessesetü'l-mahzen fî târihi'l-Mağrib*. Dârülbeyzâ: Müessesetü'l-Melik Abdülaziz Âl-i Suud, 2011.

» Cantay, Tanju. "Atmeydanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 82-83.

» Ceran, İsmail, "Merînîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29: 192-199. Ankara:

TDV Yayınları, 2004.
» Ceran, İsmail. “Sa’dîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 35: 407-410. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
» Ceran, İsmail. “Sebte”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 36: 258-260. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
» Ceran, İsmail. *Fas Tarihi*. Ankara: TTK, 2012.
» Çetin, Osman. “Tarihte İlk Resmî Mevlid Merâsimleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (1987): 73-76.
» Devserî, Ahmed Sânî. *el-Hayâtü’l-ictimâî fî Gırnâta fî asri devleti Beni’l-Ahmer 635-897/1238-1492*. Ebû Zabî: el-Mecmu’us’s-Sekafî, 2004.
» Durmuş, İsmail. “Mevlid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29: 480-482. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
» Fiştâlî, Ebû Faris Abdülaziz. *Menâhilü’s-safâ fî meâsiri mevâlîne’ş-şürefâ*. (thk. Abdülkerim Küreyyim), Rabat: el-Matbaatü’l-Asriyye, [y.y., t.y.].
» Hamâmî, Nûh. “Mevkibü’ş-şümû’ bi-Selâ 11 Rebiülevvel”,. Erişim 11 Ekim 2019. https://www.nouhworld.com/article/ .
» Harekât, İbrahim. *es-Siyâse ve’l-müctema’ fi’l-asri’s-Sa’dî*. Dârülbeyzâ: Dârü’rReşâdi’l-Hadîse, 1408/1987.
» Harîrî, Muhammed Îsâ. *Târihü’l-Mağribi’l-İslâmî ve’l-Endelüs fi’l-asri’lMerînî (610-869/1213-1465)*. 2. Baskı, Kuveyt: Dârü'l-Kalem,1408/1987.
» Hazırî, Ahmed, Hasan. *Alâkatü’l-Fâtımiyyîn fî Mısır bi-düveli’l-Mağrib (362-567/973-1171*). Kahire: Mektebetü Medbûlî, 1996. http:// www.habous.net/daouat-alhaq/ 06.07.2014.
» İbn Cübeyr, Ebü’l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed. *Rıhletü İbn Cübeyr*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1384/1964.
» İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed. *et-Ta’rîf bi-İbn Haldûn ve rıhletuhû garben ve şarken*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmî, 1413/1992.
» İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed. *et-Ta’rîf bi-İbn Haldûn ve rıhletuhû garben ve şarken/ Bilim ile Siyaset Arasında Hatıralar*. (trc. Vecdi Akyüz). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004.
» İbn Hallikân, Ebü’l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Ebû Bekr. *Vefeyâtü’l-a’yân ve enbâü ebnâi’z-zamân*. (thk. İhsan Abbâs), 1-8. Beyrut: Dârü’s-Sâdır, 1398/1978.
» İfrenî, Muhammed es-Sağîr b. El-Hâc b. Abdullah. *Nüzhetü’l-hâdî bi ahbâri mülûki’l-karni’l-hâdî*. thk. Abdüllatif eş-Şâdlî. Rabat, 1419/1998.
» İbnü’l-Hatîb, Ebû Abdullah Lisânüddîn Muhammed b. Abdullah*. el-İhâta fi ahbâri Gırnâta*. (thk. Muhammed Abdullah İnân), 1-4. Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 2. Baskı, 1393/1973.
» İbnü’l-Kâdî, Ebü’l-Abbâs Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed Miknâsî. *Cezvetü’l-iktibâs fî zikri men halle mine’l-a’lâm bi’l-medîneti Fâs*. 1-2, Rabat: Dârü’l-Mansûr, 1973.
» İbnü’t-Tuveyr, Ebû Muhammed Abdüsselâm b. Hasan Kayserânî. *Nüzhetü'l-mukleteyn fî ahbâri'd-devleteyn*. (haz. Fuad Seyyid Eymen), Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1412/1992.
» İfrenî, Muhammed es-Sağîr b. El-Hâc b. Abdullah. *Nüzhetü’l-hâdî bi ahbâri mülûki’l-karni’l-hâdî. thk. Abdüllatif eş-Şâdlî*. Rabat, 1419/1998.
» Karataş, Ali İhsan. “Osmanlı Toplumunda Hz. Peygamber Sevgisinin Tezahürü Olarak Kurulan Mevlid Vakıfları”. *İstem* 6/11 (2008): 47-77.
» Kavas, Ahmet. “Sudan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37: 459-461. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
» Küreyyim, Abdulkerim. *El-Mağrib fî ahdi’d-devleti’s-Sa’diyye*. 2006. (3. Baskı)
» Makkarî, Ebü’l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. *Ezhârü’r-riyâz fî ahbâri Iyâz* (thk. 1-3 Mustafa es-Sekka v.dğr., 4-5 Said Ahmed A’râb v.dğr.), 1-5. Rabat: İyâü’t-Türâsi’l-İslâmî, 1939-1980.
» Makkarî, Ebü’l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. *Ravzatü’l-âsi’l-âtırati’l-enfâs fî zikri men lekîtuhû min a’lâmi’l-hadarateyn Merakeş ve Fas*. Rabat: el-Matbaatü’l-Melikiyye, 1983.
» Meçhul, *Tarihü’d-devleti’s-sadiyye et-Tukmedartiyye.* (thk. Abdurrahim Binhâde). Merakeş: Uyûnü’l-makalât, 1994.
» Menûnî, Muhammed b. Abdülhâdî. *Varakât an li-hadâreti’l-Merîniyyîn*. Rabat: Câmiatu Muhammed el-Hâmis, 2000.
» Mrini, Najat. “Fiştâlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13: 148-149. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

» Nümeyrî, Ebü'l-Kāsım İbrâhim b. Abdullah İbnü'l-Hâc. *Feyzü'l-ubâb ve ifâzatü kudâhi'l-âdâb fi'l-hareketi's-saîdeti ilâ Kosantîne ve'z-Zâb*. (thk. Muhammed İbn Şakrûn). Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1990.
» Okiç, M. Tayyib. "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinîn Tercemeleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1976): 17-68.
» Özdemir, Mehmet. "İbn Dihye el-Kelbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 19: 413-414. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
» Özel, Ahmet. "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29: 475-479. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
» Özel, Ahmet. "Mevlid". http://www.sonpeygamber.info/ (10.01.2013).
» Özel, Ahmet. "Mevlid: Tarihi ve Dinî Hükmü". *Divan* 1 (2002), 235-246.
» Razuk, Muhammed. "Hezmiriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 312. İstanbul, TDV Yayınları, 1998.
» Selâvî (Nâsirî), Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Hâlid en-Nâsirî. *Kitâbü'l-İstiksâ li-ahbâri'l-garbi'l-İslâmî*. (thk. Muhammed ve Ca'fer en-Nâsirî), 1-8, Dârülbeyzâ: Dârü'l-Kitâb, 1954.
» Seyyid, Eymen Fuâd. "Fâtımîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 12: 228-237. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
» Shinar, Pessah. "Traditional and Reformist Mawlid Celebrations in the Maghrib", *Studies in Memory of GastonWiet* (edt. Myrian Rosen-Ayalon), Jerusalem: 1977.
» Sükât, Abdülcevvâd. "Kasîdetü'l-medîh fi'l-asri'l-Merînî", *Da'vetü'l-Hak*, 277 1410/1989). www.habous.gov.ma/daouat-alhaq/ 02.09.2013.
» Şahin, İlkay. "Dinî Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/2 (2008): 269-285.
» Şükürov, Qiyas, *Benî Ahmer Devleti (1232-1492)*, İstanbul, 2008 (Basılmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar ÜSBE).
» et-Tâzî, Abdülhâdî. *Kasrü'l-bedî biMerâkeş min acâibi'd-dünyâ*. Rabat, 1977.
» Temgrutî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali. *En-Nefhatü'l-miskiyye fi's-sefareti't-Türkiyye: 1589*. (thk. Muhammed es-Salihi), Ebûzabî: Dârüs-Süveydi, 2007.